

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1962

ÅRSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK FORENING FOR VÆRLØSE KOMMUNE
1962

Historisk Forening for Værløse kommune

Fmd.: Kulsvier Karl K. Nielsen, Mosegården,
pr. Værløse.

Kass.: Maskinn. J. K. Skov, Værket ved Sønderløse, pr. Ballerup, tlf. 48 02 88.

Medlemsbidrag: Mindst 5 kr. årligt. Årsskrift
udsendes omkring 15. februar.

Når intet andet indtræffer, afholdes vore sammenkomster således:

Generalforsamling: Sidste halvdel af februar.

Den lille skovtur: 2. søndag i maj. Den store
udflugt. 2. søndag i juni. Efterårsvandretur:
2. søndag i september. Reserver dagen.

Alle er velkomne, også ikke-medlemmer.

De historiske samlinger

i Ll. Værløse gl. skole er åbne 1. og 3. søndag
i hver måned fra kl. 13-17.

Entré 50 øre. Skoleklasser har gratis adgang.

I årets løb

Af Karl K. Nielsen

Værløse skoles lille mødesal var fyldt ved Historisk Forenings generalforsamling den 27. februar 1962.

Dirigent var som de foregående år statskovrider E. Buchwald, Syvstjernen. Foreningens årsberetning oplæstes, men kendtes på forhånd fra årsskriftet, som nogle dage før generalforsamlingen var udsendt. – Valgene var genvalg.

Kassereren, maskinmester J. K. Skov, Søndersø, præsenterede os for stadig stigende tal, der kom af en jævn tilgang af nye medlemmer, og af at flere og flere betaler mere i kontingent end de normerede fem kroner.

Efter generalforsamlingen vistest nogle lysbilleder fra foreningens virke, udgravninger og vandreture.

Foreningen havde som ved tidligere generalforsamlinger udstillet en hel del af de i årets løb modtagne gaver.

En forårsvandretur, søndag 13. maj, foregik i bus til Slagslunde skov, hvor vi besøgte dysser, gamle lergrave og savegrave, samt trolde træer og vrangt bøge. – Vi endte turen ved Østre Borgerdydskoles gamle lejrplads, som nu er på private hænder. Lektor P. Chr. Nielsen, Hørsholm, var vejleder med hensyn til det forstlige.

Sommerudflugten, søndag 24. juni, gik til Ejby kirke ved Køge, hvor pastor P. B. Fønss-Jørgensen og et medlem af menighedsrådet, hr. Lindhardt Hansen, bød os velkommen. Pastoren fortalte levende og indgående om kirkens historie, især om alterkalken fra Åbo i Finland, og vi så lindormen i granit, der er meget lig den afbildning på et bronzebeslag, som vi fandt ved vandmøllen fra 1300-tallet i Kirke Værløse (se årsskrift 1961). Vi så ligeledes limstensbruddene ved Lellinge å, og efter frokosten på Yderholm kro tog vi til Stevn, hvor besøget gjaldt det nye museum og Højerup gamle kirke. Eftermiddagskaffen fik vi på Vindbyholt kro, og til sidst besøgte vi oldtids- og middelaldervejen ved Broskov (Præstø).

Efterårsvandreturen, søndag 9. september, var oprindeligt planlagt at skulle foregå i Tokkekøb Hegn; men da vi af medlemmer af Sct. Georgsgildet og spejderkorpset i Farum blev anmodet om at medvirke ved en fest og der udstille oldsager og gamle bondeting den pågældende dag, lod vi turen gå til Farum, hvor vi samledes ved trinbrættet ved Fiskebæk.

Vi besøgte Farumgårds park og kirke, havde en byvandring i den gamle bydel og fik Farum kirke forevist og dens historie grundig gennemgået af provst Vedel, og derefter endte vi turen på Akaciegården, hvor udstillingen og festen blev holdt.

På Fredsholmsgårdens tomt har vi desværre ikke nået at grave ret meget i sommerens løb, vistnok kun 2–3 weekend, fordi vi har haft så mange ture og udflugter om ørerne alle sommermånederne. Vi må se at få denne udgravning færdig i den kommende sommer, så meget hurtigere, da der snart skal bygges på stedet, og også fordi vi uventet har fundet potteskår fra vikingetid på tomt.

I pinsen udgravedes en brønd, der ligger i skellet mellem Mosegården og Langkærgård. Vi havde håbet på gevinst ved dette arbejde, men skuffedes, idet brønden ikke var så gammel som ventet, og den må under brugen have været oprenset gang på gang, thi der fandtes absolut intet gammelt i brønden. Derimod var den fyldt til randen med affald, hønsetråd, kobindsler, pigtråd, krukke- og fadeskår, dynget ned i tiden omkring 1930. Udførlig beretning findes i museets arkiv.

Vi har foretaget en opmåling af rester af gravkammer i overpløjet høj ved Ganløse – Knardrup korsvej; også herom beretning i museets arkiv.

Besøget på museet er dalende, hvilket ikke er så underligt; dels tilskynder vi ikke folk til at komme, og dels bliver folk ikke glade for at se en sammenhobning som på et pulterkammer. Der har været besøg af spejdertroppe fra Farum, Hareskovby og Værløse. En aftenskoles elev var gæster på museet i forbindelse med en byvandring (F. O. F.: Kend din egn).

I juli måned flyttede jeg ind på Mosegården, for at den kan være under opsigt, indtil der kan tages bestemmelse fra kommunens side, om den kan omdannes til museum eller ikke. Museumsgenstande, som indkommer herefter, vil blive placeret på Mosegården.

Filmselskabet Minerva har optaget en del billeder fra museet til en kommende film, bestilt af kommunen for at vise Værløse sogn nu og i fremtiden (udviklingen).

Også i år har vi grund til at takke for tilskud og hjælp til grave-, foto-, tegne- og opmålingsarbejde, samt for modtagne gaver.

En undersøgelse af gulvet i Herlev kirke

Af Karl K. Nielsen

Ved et lignende arbejde i Farum kirke for et par år siden blev jeg enig med arkitekt Aage Herløw og Nationalmuseet om, at jeg skulle forstå dette arbejde også i Herlev, som der dengang var tale om ville blive den næste kirke i vor omegn, der skulle restaureres og derunder have nyt gulv.

Gulvet var tænkt sænket ca. 30 cm for at få plads til isoleringslag m. v., og det betød, at der skulle bringes temmelig meget fyld ud af kirken, og at store jordmængder skulle igennem sigterne.

Det viste sig imidlertid, at der lå et lag beton på 10–15 cm over det meste af kirken, og før dette blev fjernet, kunne vi ikke komme til den løse jord.

Vi begyndte arbejdet i koret 19. august 1961 og fik snart afdækket det gamle alterfundament, der viste sig som et skifte af munkesten lagt i munkeforbandt og i et tykt lag kalkmørtel, hvorigennem nogle store granitsten tittede frem. Omkring alterfundamentet, der fyldte ca. 4 m², var lagt et lergulv, hvoraf anelige rester endnu var tilbage. Dette lergulv var lagt over et spildelag af kalkmørtel og munkestensbrokker. Ca. 30 cm nede var allerede den gamle markflade fra før kirken byggedes. Nogle omtrent bortrådnene tømmerstykker viste, at der over lergulvet på et vist tidspunkt havde været et trægulv.

Kirken, set fra syd. Foto: Fru Simonsen.

I koret afdækkedes efterhånden nogle grundsten i række ca. 80–90 cm fra ydermuren, og det viste, at der til den først byggede kirke må have været et smallere kor og et apsis. Ved en udvidelse er der så blevet et kor af samme bredde som skibet.

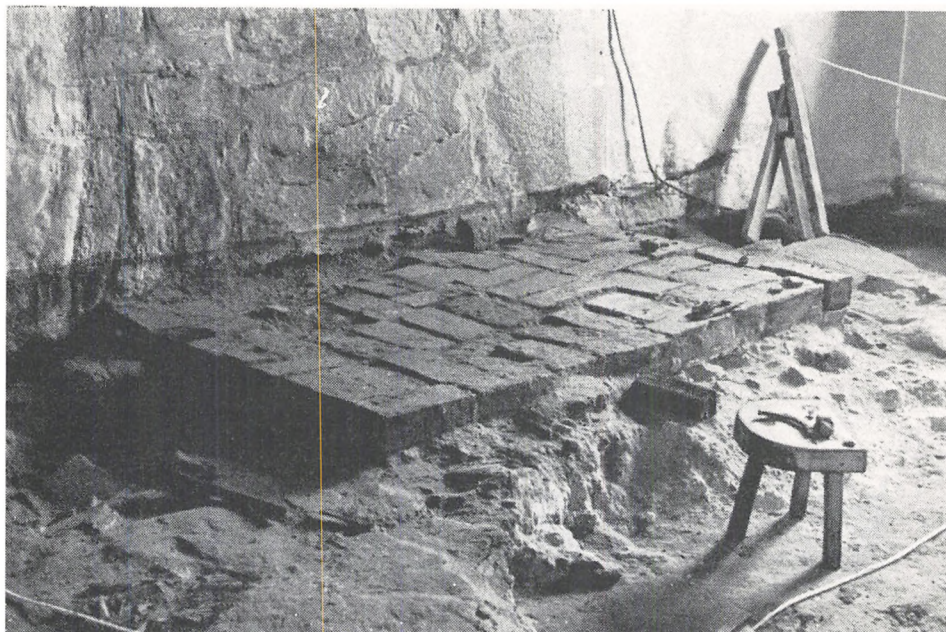
Det var let at se, at det ikke var samme bygmester; thi korets nye grundsten var mere korrekt satte end de gamle i skibet.

I koret var i det øverste jordlag mange knogler og kranier, som viste, at der havde været mange nedsættelser af kister.

Vi tillod os at gå lidt dybere ned end nødvendigt i den nordre side af koret. Der fortælles nemlig, at kirkens bygmester Mathis Jensen skulle ligge begravet under kalkmaleriet af ham; men en grav tæt til en fast, nordre jordvæg viste sig at indeholde skelettet af et barn, og dette må jo være begravet efter Mathis Jensen. Der var godt nok store lemmeknogler og et kranium i gravfylden, og det kan jo være rester af ham; men han kan jo også være blevet begravet midt for alteret eller i kirkens mandsside.

Gravningen i skibet viste, at der i midtergangen havde været mange begravelser, hvorimod siderne under stolestaderne havde bevaret deres oprindelige lergulv omtrent over det hele; kun ud for kirkens døre var der nedgravninger. Ved sakristidøren blotlagde vi et skelet af en meget høj mandsperson, fordi vi skulle have en større profilvæg. Denne mand var lagt ned uden kiste, idet der ingen træ- og jernspor fandtes; thi der sad en stor jordfast sten i en bue ud i gravens midte, så det ville være umuligt at få en kiste ned.

Fundet af det udstrakte lergulv kun 15 cm under det gamle gulv gjorde, at vi nøjedes med dette lille lag i første omgang; men efter arbejdets afslutning fik arkitekten lov til at gå dybere, og vi begyndte igen en gravning.

Det gamle alterfundament. Kirkens østgavl ses bagved. Foto: Asger Hansen.

Vi skrællede lerlaget af i tynde lag og kom ned i den oprindelige muldflade eller gamle markflade.

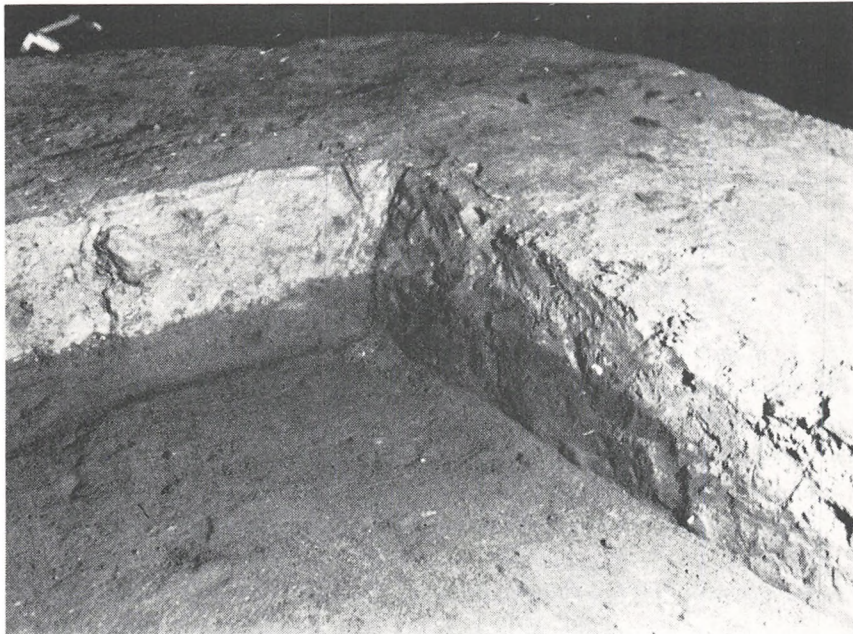
Der blev fundet nogle oldtidspotteskår i mulden, og på ornamentikken kunne vi skønne, at det var fra jernalder, måske vikingetid.

Af stolpehuller blev der fundet nogle få; men ingen af disse var ældre end kirken. Nogle indeholdt rester af små, tilspidsede pæle, og det var let at fastslå, da de stod i række på begge sider af midtergangen, at de har holdt stolestaderne på plads og derfor var pløkkede ned gennem lergulvet. De større stolpehuller må være tegn på rejsebommenes plads, f. eks. fra kirkens bygning, eller da man murede hvælvingerne eller har repareret disse.

Det kunne se ud til, at niveaueet på kirkens gulv har været udjævnet en gang efter bygningen, idet der ved sydsiden i skibet kun var et tyndt muldlag, mens der i nord-siden var et endog meget tykt lag. Dette må skyldes, at kirken ligger på en skrænt eller på siden af en bakke, for at sige det på en anden måde, og endnu kan man gå udenfor sydsiden af kirken og se ind ad vinduerne, mens man inde i kirken er nødt til at gå op på en stige for at se ud på kirkegården.

Man skulle synes, at det var naturligt at placere en kirke på bakkens top, som ligger indenfor kirkegårdens område, og det må have sin årsag, når man ikke har gjort det. Der siges da også, at Frederikssundlandevejen har gået over bakkens top på sydsiden af kirken, og at man har fundet hustomter på præstegårdens grund ved siden af kirken, som viser, at de har ligget ved den gamle vejføring, og vejen har da også gået syd om gadekæret. Hvis vejen i oldtid og middelalder har haft et andet

Profil, visende lergulvets tykkelse og natur. Foto: Dahl-Christensen.

forløb end i dag, er det derfor kirken ligger på bakkehældet ved siden af den daværende alfare vej.

Der blev fundet i alt 31 mønter, nogle glasperler, en synål af ben, et fragment af ornamenteret spænde, nogle teglfragmenter og nogle røde, firkantede fliser samt kistehanke. Af keramik nogle stumper af stjertpote og kridtpibestilke.

Hovedresultatet af undersøgelsen blev da, at der konstateredes rigtigheden af bygningshistorien, at vi fandt alterfundamentet og lergulvet og fandt ud af, at der aldrig før kirken blev bygget, havde været kirke eller gravplads på stedet.

Mine erindringer fra Mosegården

Af Hans Chr. Jørgensen

Den 1. maj 1899 tiltrådte jeg pladsen hos de tre søskende Peter, Niels og Kirstine Christensen, Mosegården i Lille Værløse, hvis nuværende ejer er Poul Petersen.

Om de tre søskende kunne der skrives en stor bog; men jeg har nu ikke tænkt på at være forfatter. Den, der har fået mig til at skrive, er sognefoged A. P. Grøn, som for tiden er formand for Værløse Sogns Sygekasse, og som har efterlyst en sang, som brødrene Christensen har skrevet til sygekassens 50-års jubilæum. Da jeg tjente derude havde sygekassen 50-års jubilæum, og de skrev hver en sang; Peter

Christensen skrev en, der var, hvad man kalder lidt alvorlig; Niels Christensen skrev en, der var lidt mere liv i, og nu er sangene kommet til veje. Jeg lærte dem udenad, fordi Niels gik bag ploven og sang, når han havde fået stof til en linie eller to, og til sidst havde fået dem afskrævet og endelig på dagen kunne tage kegler hjem på sin sang; det var jo en stor begivenhed dengang og gik i folkemunde i lange tider. – Jeg husker så tydeligt, at de var med til jubilæet. Ellers kom de ingen steder; de passede dem selv og var også noget for dem selv. Hvis Niels skulle et sted hen, måtte han først spørge Peter og pigen Kristiane, kaldet Jane, om at få lov til at tage bort. Niels var ca. 45 år, og Peter sagde altid „Drengen“ om ham.

Der var et mærkeligt forhold mellem dem. Peter, som var den ledende, skulle først spørge Jane, om de kunne køre sæd hjem. Sagde Jane nej, så blev det sådan. Niels fik aldrig lov til at hugge med en le; Peter sagde, at han nemt kunne skære sig.

Rasmus Christensen hed en af brødrene. Ham kan jeg nu ikke mindes; men han var den regerende fra først af. Han kørte til København med sæd og foder, og der fortæltes om ham, at når han var i København, gik han til undervisning i harmonika-spil, og en skønne dag købte han en harmonika og kunne spille for sine søskende.

Han døde ude på Sandgravsbakke, nu kaldet Ny Vestergårdsvej; han kom fra marken, jorden hvor nu Jomfrubakken ligger, og skulle hjem til Mosegården.

Peter Christensen var lidt af en kunstmaler. Jeg har set flere af de billeder, han havde malet, og som hang hjemme på væggen. Han kunne også digte lejlighedsdigte.

Nede i byen vidste man, at når man gik over gården efter at have sovet til middag, så var klokken 1; for han gik med danske træsko med kramper og jernbeslag, og når han gik over de toppede brosten i gården, kunne det tydeligt høres helt ned i byen.

Niels Christensen, som skrev den livlige sang til sygekassens 50-års jubilæum, var en stille og rolig mand. Han måtte ikke ret meget på egen hånd; der blev altid hundset med ham. Han bad engang Peter om at få lov til at gå til fest; men det blev ham nægtet. Så gik han ud i marken og skulle flytte heste, og der tog han tøjret af en hest, og den rendte hjem. Så skulle Peter derned og se, hvad årsagen var. Da havde Niels hængt sig i et egetræ, som står nede på marken den dag i dag; sådan endte livet for ham.

Kirstine Christensen har jeg ikke meget at skrive om. Hun var et hjemmemenneske og kom aldrig nogen steder. Hun holdt hjemmet i orden og passede husholdningen. Hun var perfekt i syltning af al mulig frugt, og hun var en stor blomsterelsker. Vinduerne var altid fulde af forskellige, udsprungne blomster, og et stort rosenbed havde hun i gården.

Kristiane, Jane, som hun kaldtes til daglig, kom til gården da hun var 16 år, og var vel dengang en 30 år; hun var fra Ordrup. Hendes løn, ved jeg, var 45 kr. for en sommer. Vinterlønnen er mig ubekendt.

Hun havde et stort arbejde om sommeren, når kørerne kom på Dal, som lodden hed; der hvor nu Jomfrubakken ligger. Kl. 4 om morgenen gik hun hjemmefra med spandene i et åg på skuldrene den lange vej ud for at malke og var tilbage med mælken kl. 7, og samme tur til aften.

Hun arvede gården efter deres død; men var der vist ikke så længe efter. Hun

solgte gården og flyttede til Stengårdsmarken i et lille hus. Hun blev gift; men det var vist ikke så godt. Jeg talte med hende kort før hendes død; da gik hun på arbejde.

Om forholdene på gården skal jeg nævne følgende: Lys i stalden var der kun juleaften, når Jane skulle malke. Lygten var med 4 glas og træramme; den stod Peter og holdt, imedens der blev malket, og når det var slut, blev lygten slukket og sat på loftet igen.

En greb blev der aldrig brugt i stalden; køer og heste kunne nemt sparke ud og stikke sig på dens grene. Trillebør fandtes ikke på gården; gødningen fra hestene blev båret ud i en avnekurv. Kogøgødningen blev fejet ud med en riskost; det var for det meste så tyndt. Kærnen, som kørerne fik, bestod af skåret halm, og det var Janes bestilling at give dem det foder. Der var 12 køer, og de gav fra 14–16 pottes mælk tilsammen. Når kørerne kom på græs om foråret, gik jeg ikke i skole; først når kørerne kom på stald til jul, begyndte jeg skolegangen igen. Jeg har været ude på Dal og hente køer hjem i snevej, før kom de ikke på stald.

(Ovenstående er skrevet til Historisk Forening i 1953, da Hans Chr. Jørgensen var skovløber og boede i Skolekrogshus i Nørreskov. Nu i 1963 har han suppleret det med følgende, og vi gengiver til sidst de to sange, som Peter og Niels Christensen skrev til sygekassens 50-års jubilæum).

Kosten var meget enkel. Efter staldtjeneste om morgenen fik vi kaffe med lidt brød. Frokost bestod af et par rundtenommer med ost og syltetøj. Når jeg var i skole, løb jeg hjem og måtte spise det sidste af rundtenommerne på vejen derhen igen. Til middag kl. 12 fik vi megen mælkemad eller suppe, gule ærter og lign.; kun én ret mad. Om sommeren bestod middagen oftest af tykmælk med revet rugbrød og sukker. Når jeg skulle ud på overdrevet på Dal (nu Jomfrubakken), fik jeg et par stykker mad med, som jeg somme tider byttede med min søster, som da boede sammen med far i Jens Larsens hus i Strædet. Kvældsnadver fik vi aldrig; jeg var jo den eneste fremmede i huset dengang.

De kom kun sammen med sognefogeden Villiam Olsen, Annexgården, nu og da.

Steg og lignende fik vi aldrig til daglig; kun ved høstgildet blev der ikke sparet. Ved en lejlighed spurgte Peter Christensen: „Hvad vil I helst have, flæsketeg eller lammesteg?“ Og da der blev svaret: „Begge dele!“ sagde han: „Så får vi ded.“ Så blev jeg sendt til Farum med et ungt får, som slagteren skulle ordne; men da jeg næste morgen kom ned i marken, stod fåret der. Så måtte jeg af sted igen. Slagteren sagde, at jeg kunne binde fåret i en bås; men jeg sagde, at han måtte hellere slagte det med det samme, så løb det ingen steder. I høstgildet deltog de husmænd og koner, som havde hjulpet ved høsten.

Kirstine stod for madlavningen; Jane havde mest med udearbejdet at gøre, og hun passede altid malkningen. Niels Christensen fodrede altid dyrene.

Aftenerne tilbragte jeg som regel hjemme eller legede med de andre børn i landsbyen; men når jeg var træt, gik jeg tidlig i seng. Det var ellers ikke noget hyggeligt karlekammer; det var samtidig seletøjskammer, og kunstgødningen blev altid opbevaret der. Loftet var stængetræ med halm eller hø over, og rotter og mus var altid gæster. Lys brugtes ikke.

Jeg blev altid behandlet og tiltalt pænt og fik aldrig øretæver eller anden straf.

VED ARBEJDERFORENINGENS 50-ÅRS JUBILÆUM

DEN 1. APRIL 1900

Mel.: Kong Kristian stod ved højen Mast . . .

Velkommen byde vi Enhver,
Som kom herhen.
Fra Øst og Vest, fra Syd og Nord
Til Stævne her ved dette Bord.
Til dem vi sige vil et Ord
De kan ta'e hjem.
Det Ord vist alle kjender godt
Fra Hytten og til Kongens Slot:
Arbejd med Nøjsomhed og Flid
Din hele Tid.

Men Barnet voksed og blev stor,
Det ved vi jo,
I fattigt Hjem, hvor før var Savn,
Det virkede og gjorde Gavn,
Og spredte Lys og Lykke ind
I mange Sind,
Derfor det er en Hæderstand,
Hvortil sig slutter Mand ved Mand,
Som gjerne giver hvor de kan
At lindre Nød.

Men Slid og Slæb var ikke nok
Alligevel.
Da samled sig en lille Flok,
At sætte Værn mod Sygdom op,
At værne mod den bitre Nød
For dagligt Brød.
Det Værn endnu blandt os bestaar,
Om det vi flokkes Aar for Aar,
For kun at give bedre Kaar
i Tidens Løb.

Halvtredsindstyve Aar svandt hen,
Paa denne Vis,
Og Barnet er nu bleven Mand,
Som skuer over Skov og Strand,
Ja over hele Danmarks Land
Man sang dets Pris.
Hold derfor Ban'ret højt mod Sky,
Og lad det ses den hele By,
At under det er Læ og Ly
For hver en Mand.

Et Ønske vi da bringe vil
Paa denne Dag.
At Arbejderforeningen leve maa
Og megen Lykke og Fremgang faae,
At altid trives godt den maa
Til Efterslægt.
Derfor til Slut med bredfuldt Maal
Vi hæve Glasset til en Skaal.
Arbejderforeningen leve skal
Hurra, Hurra.

P. Kristensen

Mel.: Og det var i Aaret Attenhundrede og syv . . .

Vi kommen er til Gilde i Aften og vi skal
Jo rigtignok os her til Festen mere,
Ja vi vil nu ha' os et storartet Knald,
Tænk blot vi har Musik over Borde.
Og vi kan jo spise lige saa meget som vi vil,
Og drikke godt med Snapse og Bajere dertil,
Og siden saa rundt paa Gulvet vi vil
Jo prøve at faa Benene rørte.

Om ogsaa Fatter han skulde faa en lille Bjørn
At gaa og trække om med hernede,
Det gjør slet ingen Ting for baade Kone og Børn,
Jo ogsaa nu her er tilstede.
Og dersom at Dyret skulde blive altfor slem,
Saa kan de jo nok følge Fatter hjem,
Dog først i Morgen, naar Klokken den er fem,
For før er vort Gilde ej tilende.

Vor kære Forening snart er en gammel Svend,
Halvtreds Aar har den nu lagt tilbage,
Men vi haabe og ønske dog alle at den
Endnu maa opnaa mange Levedage.
Men i Aften vil vi ej ha'e Attest fra Doktoren,
For fejler vi noget vi gaar til Mourits Madsen hen
Og faar lidt godt at drikke, Du kan tro mig min Ven,
Du skal lige straks se at det hjælper.

Og alle vore Damer de kære, søde smaa,
Som kommen nu er her tilstede,
De sidde allesammen og vente jo paa
At vi en Dans med dem snart vil træde.
Men allerførst dog deres Skaal vi drikke nu vil
Og takke dem fordi de er kommen hertil,
For var de bleven hjemme blev vi narret April.
Gid vore Damer længe maa leve!

N. Kristensen

Erik v. Buchwald.

Fredag den 22. juni 1962 døde vort mangeårige bestyrelsesmedlem, statsskovrider Erik v. Buchwald, netop som man kunne læse i bladene, at han på grund af alder ville trække sig tilbage fra sin gerning i august måned.

Han blev født den 8. august 1892, søn af kammerherre v. Buchwald, direktør for statsskovvæsenet, og det var vel derfor naturligt for ham at arbejde ved forstsvæsenet, så i 1917 blev han forstkandidat. Tre år senere kom han til statsskovvæsenet, og i 1926 overtog han ledelsen af 2. københavnske skovdistrikt, hvilket vil sige Hareskovområdet, og med bopæl ved Syvstjernen.

Det var ikke nogen let opgave at værne om de store skovområder, der så udpræget er lystskove og besøges af tusinder af københavnere hver sommersøndag. Ofte måtte han i pressen forklare om de problemer, som skovvæsenet kom ud for, når tankeløse mennesker hjemsøgte skovene og plukkede grene af træer og buske, så skaden ofte var uoprettelig. Mange fandt ham streng, når han påtalte deres adfærd; men det var altsammen kun dikteret af hans redelige vilje til at værne om de skove, der stod hans hjerte nær.

Han var også tilsynsførende ved de private skove i Københavns og Roskilde amter samt Søllerød kommunes skove.

Han var ridder af Dannebrog af 1. grad.

v. Buchwald var i 1948 virksom ved Historisk Forenings stiftelse, og ved generalforsamlingerne blev han kendt som en myndig og humørfyldt dirigent, som medlemmerne var glade for. Han omfattede foreningen med varm interesse, og var altid positivt indstillet for dens problemer. På vore vandreture indenfor hans område og ved de enkelte foredrag, han holdt, fortalte han levende og interessant om skovens bevoksning og drift, ofte krydret med små anekdoter, hvis pointe kaldte smilet frem.

Hans efterladte hustru, Else v. Buchwald, og deres tre børn er nu flyttet til Birkerød.

Karl K. Nielsen.

Værløse Sogn for 300 Aar siden

Af Troels Dahlerup

Skønt videnskabelig Statistik er en forholdsvis ny Opfindelse, og til Exempel vor ældste egentlige Folketælling først er fra 1769 (NB: kun Optælling, uden Personoplysninger), har vi dog et ret beset forbløffende stort Talmateriale til Belysning af Befolkningsforhold i ældre Tid. Grunden til en saa gammel statistisk-topografisk Interesse er – man fristes til at sige: naturligvis – overvejende af financier Natur; Formaalet dermed vil næsten altid vise sig at være Ønsket om at kunne konstatere Befolkningens Skatteevne.

Skønt Staten, det vil i ældre Tid sige *Kronen*, i Teorien formodedes at kunne bestride sine Opgaver ved Indtægterne af Krongodset, maatte der dog Gang paa Gang udskrives ekstraordinære Skatter, og ikke mindst fra Christian IV's senere Aar voksede Skattebyrden stærkt grundet den kostbare og fejlslagne Udenrigspolitik.

Under Torstenssonfejden, hvor Jylland blev besat af Fjenden, og Fyn og Skaane dannede Opmarchbasis for de danske Hærstyrker, havde Regeringen som Skatteobjekt da alene den sjællandske Øgruppe tilbage. I denne fortvivlede Situation greb man nu til et ellers ganske usædvanligt Middel, i Stedet for de almindelige, paa Bondegaardene hvilende Skatter at udskrive en *Hovedskat* paa hele den sjællandske Befolkning over 15 Aar.

Af praktiske Grunde paalagdes det Sognepræsterne at udfærdige Fortegnelser over Indbyggerne i deres Sogne, og skønt flere af disse ældste „Folketællinger“ siden er gaaget tabt, er vi saa heldigt stillede, at det af *Hr. Peder Lauridsen „Tuxen“* (Sognepræst til Værløse 1639–49) udfærdigede Mandtal, dateret Værløsemagle den 9. Juni 1645, endnu er i Behold¹ sammen med en Fortegnelse over Præsts og Degns Tjenestefolk², medens de højere Stænder, som skulde yde betydeligt større Beløb end Bønderne og Almuen, ikke findes anført i dette Mandtal³. Adel fandtes der ingen af i Værløse Sogn; men Gejstligheden, dvs. Præst og Degn med deres Husstande, optegnedes af Herredsprovsten, der foruden den Liste, som skulde tilstilles *Rentekammeret* (Datidens „Finansministerium“), skulde sende en Kopi til *Danske Kancelli* („Ministeriet for civile, ikke-financielle Anliggender“, der bl. a. ogsaa tog sig af Kirkesager). Og medens Rentekammerexemplarerne forlængst er sporeløst forsvundne, kan vi glæde os over, at man i Kancelliet tog bedre vare paa sine gamle Arkivalier⁴.

Fra Sogn til Sogn er der selvfølgelig stor Forskel paa disse „Folketællinger“. Nogle Præster har været mere omhyggelige end andre; enkelte har saaledes samvittighedsfuldt optegnet samtlige Beboere i deres Sogn, i saa Fald forsynet med Aldersangivelse eller i det mindste med Paategning om, hvorvidt de var over eller under de for Skattepligten kritiske femten Aar. Næsten med Beklagelse maa vi dog konstatere, at Hr. Peder simpelthen har gjort sin Pligt og alene optegnet, hvad han skulde, dvs. at vi i hans Fortegnelse savner Børn under 15 Aar, hvilken Alder Regeringen formentlig havde valgt, fordi mindre Børn vel var hjemme, de ældre derimod ofte ude at tjene, dvs. i Stand til selvstændigt at kunne betale Skat. I hvert Fald er det i 1645 kun et Faatal af hjemmeværende Børn (dvs. over 15 Aar), som vi her støder paa.

Freden i Brømsbro og Frederik III's Tronbestigelse 1648 bragte ingen Bedring i Landets anstrengte Økonomi, og skønt vi ikke med fuld Sikkerhed kan angive Formaalet med de følgende Indberetninger, som naturligvis ligeledes paalagdes Præsterne, tør vi vel gætte paa, at ogsaa disse paa en eller anden Maade har skullet tjene Statskassen til bedste. I hvert Fald forlangte Kongen 1651 Besked om hvert Sogns Tiendeydere i hele Landet, det vil i Praxis sige Antallet af Bondegaarde, hvilke groft skulde grupperes efter Størrelse i hele og halve Gaarde og Bol. Den nye Præst, *Magister Peder Jensen Bircherod* (Sognepræst her 1649–73) besvarede dette Paabud med en endnu bevaret Redegørelse⁵, og disse Indberetninger udgør en særdeles vigtig Kilde til dansk Landbrugshistorie⁶. Tilsvarende maatte han kun faa Aar senere atter gribe Pennen, idet han 1657 (dateret 15. November) afgav en summarisk Oversigt, denne Gang ikke blot over Gaardene, men ogsaa over Husene, samt disses Ejere, hvilket sidste han dog kom nemt om ved, da al Jord i Sognet (bortset fra Præsts og Kirkes) tilhørte Kronen⁷.

Atter kom Danmark ud i en for Landet ulyksalig Krig, og ved Karl X Gustavs Angreb blev denne Gang ogsaa Sjælland udsat for Krigens Rædsler. Efter Freden i 1660 stod man igen med næsten uløselige Finansproblemer, og endnu engang søgte man ved en Hovedskat at fylde Statens slunkne Kasse. Hvor katastrofal Situationen nu var, fremgaar af, at denne Gang skulde samtlige Indbyggere uanset Alder betale, idet alene Tiggere og bevisligt forarmede naadigst slap derfor. Ogsaa disse hertil hørende Skattemandtal er kun tildels bevarede, men stadig er vi i den lykkelige Situation, at Listen over Værløse Sogn er i Behold⁸.

Paa Grundlag af dette ganske omfattende statistiske Materiale kan vi nu tegne et ret nøjagtigt Billede af *Værløse Sogn* omkring Midten af 17. Aarhundrede. Omend Sognets Grænser naturligvis ikke lader sig bestemme i Detailler, konstaterer vi dog, at der fandtes de selvsamme Bebyggelser som ogsaa senere, dvs. at dets Omfang i Hovedtrækkene ikke har forandret sig. Laa saaledes Sognets egne Grænser fast, var dets Forhold til de højere administrative Inddelinger nærmest kaotisk. Medens Værløse i Middelalderen havde været regnet med til *Sokkelund Herred*, kom det – vist kort efter Reformationen – til det nyoprettede *Ølstykke Herred*, saaledes 1567, hvorfor det er i dette Herreds Tingbøger og Skifteprotokoller, at man paa denne Tid skal søge Oplysning om dets Beboere. Gejstligt set kom Sognet derimod til at høre under *Smørum Herredsprousti*, hvorfor de ovennævnte Præsteindberetninger ligger samlet blandt de øvrige fra dette Herred.

I 1651 opgaves Antallet af Tiendeydere i Værløse Sogn til 30, dvs. at vi finder 30 egentlige Gaarde, og det saavel 1645 som 1657 (formentlig ogsaa i 1660; men Mandtallets Opstilling er mindre overskuelig, sandsynligvis fordi adskillige Gaarde da havde flere Familier boende). At Gaardtallet var ret konstant, fremgaar af, at vi saa tidligt som 1567 finder 33 Tiendeydere her⁹, medens Antallet af Huse øjensynligt var gaaet betydeligt frem. 1567 fandtes blot 12 „Gaardsæder“ (hvad der her vist blot betyder hoveripligtige Husmænd) samt to til Præst og Kirke hørende Huse. 1645 indberettes der at være 30 almindelige Huse, hvortil kom, at Præsten havde 4 Huse i Kirkeværløse, medens Sognefogeden Niels Jensen havde 3 Huse i Lilleværløse. Ogsaa 1657 angaves der at være 30 Huse, men det er uvist, om Præstens og Sognefogedens er medregnet deri; og med mindre ogsaa Husene i 1660 var fyldt med flere Familier – hvad enkelte givet var, – maa Tallet da være noget forøget. Til Sammenligning skal blot bemærkes, at i *Christian V's Matrikel* 1682 regnedes der med 32 Gaarde i Værløse Sogn, (heri medtalt saavel Præstegaarden som Jonstrup Mølle), samt 37 Huse, altsaa nøjagtigt det samme som i 1645.

Af Landsbyer fandtes den Gang *Værløsemagle*, som 1645 havde 11 Gaarde og 15 Husmænd samt Præstens 4 Husmænd, Præstegaard samt Degnebolig (1682: 12 Gaarde + 21 Huse); *Værløselille* med 10 Gaarde, 11 Husmænd samt Sognefogedens 3 Husmænd (1682: 10 Gaarde og 12 Husmænd), og *Bringe* („Brenge“) med 6 Gaarde og 2 Husmænd (= 1682). Derudover fandtes af Bebyggelser *Kollekollen* („Kollekold“) med 2 Gaarde og 2 Husmænd (1682: 2 Gaarde og 1 Husmand); *Borup*, ogsaa kaldet Borupgaard, som normalt kun havde een Bruger; dog boede der ofte paa den store Gaard andre til Leje, saaledes 1645 Tingskriveren til Ølstykke og Smørum Herreder *Jens Bang* (1682: 1 Gaard og 1 Hus), samt *Jonstrup*, der da kaldtes en Mølle, men med Jord til (1682: 1 Gaard). I Følge Præsteindberetningen af 1738¹⁰ havde her tidligere været 2 gode Gaarde foruden Møllen (som nævnes i 1567); men senere var det meste af Jorden lagt ud til Kongens Græsvang, og det uden at Præsten havde faaet Erstatning for den deraf følgende Nedgang i hans Tiende.

Det er en forbløffende Hukommelse, den Værløsepræst her lægger for Dagen, da det smertelige Tab var sket mere end 100 Aar tidligere. Da denne for Præstens Økonomi saa tragiske Affære hidtil ikke har været fyldestgørende behandlet (J. P. Jørgensens meget gamle Afhandling om Jonstrup, som genoptryktes i Aarskrift 1961 S. 4 ff, behandler dette Spørgsmaal ret summarisk), skal jeg her søge at ride Hovedlinierne op.

Sommeren 1605 brændte begge de to Gaarde i Jonstrup¹¹. (Laurids Ebbesen af Adelslægten *Udson* var ikke Ridefoged, men selveste Lensmanden paa Københavns Slot; hvor Jørgensen har de nedbrændte *Huse* fra, ved jeg ikke). I 1614 brændte ogsaa Møllen¹², og vort Kendskab til disse to Katastrofer skyldes alene de kgl. Ordre om Genopbygningen, som sikkert er blevet iværksat; thi først flere Aar senere registreres igennem Regnskaberne for Københavns Len en anden Ordning i Jonstrup.

I Lensregnskabet for 1622–23¹³ faar vi tilmed en komplet Redegørelse for Sagen, at der oprindeligt var to Gaarde i Jonstrup, af hvilke Herredsfogeden i Ølstykke Herred, Jens Olufsen (ca. 1620), havde den ene som sin Løn, medens Mølleren havde

den anden. Men 1621 lod Kongen begge Gaarde nedbryde og Jorden udlægge til Eng, dvs. til Græsning og Høslet for de til Hoffet og Centraladministrationen hørende talrige Heste. I 1623 genoprettedes derimod Møllen, som bortfæstedes til *Cort Skovrider* (ogsaa kaldet Cort Frederik Skovfoged) i Ballerup, hvis Enke Kirstine endnu boede her i 1645. Derimod synes den gamle Jonstrupgaard at have faaet Lov til ganske stille at forfalde; thi 1626 fik Lensmanden paa Københavns Slot Ordre til at tage Tømmeret af *Joenstrups Hus*, der for nogen Tid siden er faldet ned, i Forvaring¹⁴.

Dermed var „Ridderborgen“ Jonstrup ude af Sagaen, og i Stedet for de to Gaarde og en Mølle fandtes der blot Møllen, ganske vist nu med Landbrug til, samt Kronens Enge her.

Ogsaa om Gaardenes Størrelse faar vi (summarisk) Besked i 1651- og 1657-Indberetningerne, der som nævnt specificerer dem efter *Helgaarde og Bol* (dette sidste flertydige Ord staar her blot for $1\frac{1}{2}$ Helgaard), og vi ser, at her, som almindeligt paa Sjælland, regnedes en Helgaard for 8 Tønder Landgildehartkorn (et Bol er altsaa lig 12 Tønder osv.). Efter Matriklen af 1682 blev Taksten dog betydeligt forhøjet, idet Bolet her gennemsnitligt takseredes til ca. 25 Td. Hartkorn, en Helgaard altsaa ca. 16 Tønder, dvs. dobbelt saa meget som efter den gamle Beregning, saa vi maa antage, at ikke blot har Gaardene været ret store, men Jorden ogsaa temmelig god. Dog var der indbyrdes betydelige Forskelle ligefra Borupgaard paa et helt Bol, hvilken Størrelse ellers kun een eneste Gaard havde (i Lilleværlose), og ned til en lille Fjerdingsgaard (smstds.). Flest var der af Halvgaarde (7 i Kirkeværlose, 4 i Lilleværlose og alle 6 i Bringe); halve Bol ($\frac{2}{3}$ Helgaard) finder vi i Kollekolle (2), i Kirkeværlose (2) og i Lilleværlose (1), medens Helgaarde ($\frac{2}{3}$ Bol) kun fandtes i Kirkeværlose (2) og i Lilleværlose (3).

Skole hører vi ikke om i Sognet, skønt der 1645 fandtes Skolemester saavel i Ballerup og i Herstedøster som i Slagslunde – Ganløse og i Stenløse – Viksø; men formentlig har Degnen *Laurids Hansen Kiudh*, død $\frac{5}{4}$ 1652 (NB: ikke „Mourids“ som Anders Pedersens Degnehistorie kalder ham) i Forbindelse med Kathekismusundervisningen bibragt Børnene nogen Læsefærdighed. I Hr. Peder Lauridsens Præstegaard boede 1645 foruden hans Hustru og øvrige Husstand en Student ved Navn *Hans Kiuse* (Hans Madsen Kyse, Student 1644, siden Præst i Ramløse–Annissee, Søn af Præsten i Karlslunde), vel en Slægtning af Præstens Forgænger Hr. Hans Kjuse, Sognepræst 1612–39.

Til Slut skal berøres det vanskelige Spørgsmaal om Sognets datidige Indbyggerantal. 1645 opgives 258 skattepligtige Personer, i 1660 278 (NB: kun Familieoverhoveder anføres ved Navn), hvortil skal lægges „Standspersoner“, dvs., Præst og Degn med deres Husstand, Fattigfolk, samt i 1645 Børn under 15 Aar. Saavel i Johan Grundtvigs nedennævnte Arbejder som i Aksel Lassens¹⁵ lægges til de opgivne Tal 5 % for Standspersoner og endnu 5 % for absolut forarmede; men medens dette naturligvis er berettiget for en hel Landsdel under eet, bliver Beregningen højst usikker, naar vi som her begrænser os til et enkelt Sogn. I Mangel af sikre Tal maa vi saaledes nøjes med et Indtryk af Størrelsesordenen for det datidige Befolkningstal

i Værløse, og lægger vi forsøgsvis 10 % til det i 1660 opgivne Tal (og dermed stoler blindt paa Skatteligningens Effektivitet!) maa vi altsaa antage, at der da kun skulde have boet godt 300 Mennesker i Sognet, et forbløffende lavt Tal i Betragtning af, at den første Tælling af 1769 anfører 700 Indbyggere her, og med Befolkningens traditionelt indgroede Mistillid til Regeringens Motiver for en saadan Tælling har man sikkert heller ikke i 1769 Grund til at antage, at alle er kommet med.

1645-Tællingen er langt vanskeligere at benytte; ganske vist kendes her Præsts og Degns Husstande, men til Gengæld mangler alle under 15 Aar, og det er uvist, hvorledes Befolkningens Aldersfordeling da var. Af 1660-Mandtallet fremgaar, at der da var 78 hjemmевærende Børn (28 %), hvortil paa den ene Side skal lægges mindreaarige Børn, som kan have været ude at tjene (dvs. er opført som Tyende i andre Husstande), samt fradrages eventuelle hjemmевærende Børn over 15 Aar; saa man gør nok klogt i med Johan Grundtvig at antage, at Børn under 15 Aar – ligesom forøvrigt i 1769 – udgjorde $\frac{1}{3}$ af Befolkningen, dvs. at der til det for 1645 angivne Tal skal lægges 50 %.

Prøver vi da at lægge 50 % til de 258 opgivne Personer, hvortil kommer 8 „gejstlige“ ($5+50\%$) samt et uvist Antal forarmede (anslaet til 5 %), naar vi med stor Usikkerhedsmargin frem til, at der i 1645 skulde have været godt 400 Indbyggere i Værløse; et Tal, der bedre lader sig sammenligne med de 700 i 1769 (som allerede i 1787 var vokset til 764). Bemærkelsesværdigt er Faldet paa 100 Mennesker, fra ca. 400 i 1645 til ca. 300 i 1660; men netop denne Nedgang lader os fæste Lid til vore Tal, da den svarer smukt til det af Aksel Lassen udregnede Fødselsunderskud paa 101 Personer fra 1652–60. Aarsagerne til dette Forhold er naturligvis tildels Krigens direkte Følger, saaledes var der ikke langt fra Værløse til det svenske Hovedkvarter omkring Brønshøj¹⁶; men nok saa meget betød det, at der netop fra 1652 grasserede en voldsom Pest paa Sjælland.

Det klareste Billede faar vi af Forholdene i de mindre Bebyggelser, som lettest kan identificeres og sammenholdes saavel 1645 som 1660. Saaledes boede der paa Borupgaard 1645 Bonden, hans Hustru, 2 Karle og 2 Piger samt Tingskriveren med Hustru, 2 Døtre, Tjenestdreng og Pige samt eventuelle skattefrie Børn under 15 Aar, medens der 1660 boede et Ægtepar og en Pige, dvs. en Nedgang fra mindst 12 ($+50\% = 18$) Personer til 3!!! Man føler sig unægtelig fristet til at insinuere et kolossalt Skattesnyderi, hvis ikke der som nævnt virkelig var konstateret tungtvejende Aarsager til Befolkningsnedgangen.

Mindre grel, men dog konstaterbar, var Nedgangen for Kollekolle. Her boede 1645 to Bønder og to Husmænd med deres Hustruer; der fandtes – hos en Husmand – et hjemmевærende Barn, en Pige, over 15 Aar; den ene Gaardmand havde saavel Karl, Dreng som Pige, den anden blot Karl og Pige, dvs. ialt 14 voksne ($+50\% = 21$ Personer). I 1660 boede her ligeledes fire Ægtepar, som da havde fire hjemmевærende Børn; men af Tjenestefolk fandtes (eller opgaves!) kun en Dreng, dvs. ialt 13 Personer. Bemærkelsesværdig er især Nedgangen i Tjenestefolk, hvad der vel først og fremmest skyldes, at Bønderne i de svære Tider har haft haardt ved at udrede Folkelønningerne (hyppigt omflyttende Tjenestefolk kan dog tænkes at have undgaaet „Selvangivelsen“). Saaledes fandtes der 1645 af Tjenestefolk i hele Sognet

(foruden Husmænd, Indsiddere og lignende fastboende Arbejdsfolk) omkring 31 Karle, 8 Dreng og 26 Piger, dvs. omtrent en Karl og en Pige for hver Gaard. I 1660 var Tjenestefolkenes Antal gaaet ned til 7 Karle, 8 Piger, men hele 9 Dreng, en beskeden Fremgang for Drengenes Vedkommende, der vel i nogen Grad skyldes, at der i 1645 kun medregnes Dreng over 15 Aar, medens vi i 1660 principielt faar samtlige Tjenestedreng uanset Alder optalt; men det afspejler sikkert ogsaa Nedgangens økonomiske Motiv, idet de største Gaarde, som nødvendigvis maatte have lejet Arbejdskraft til Driften, vel har søgt at erstatte de dyre Karle med de billigere Dreng, medens de mindre Gaardbrug kun blev drevet med Familiens Hjælp.

Alt i alt bekræfter ogsaa Forholdene i Værløse den Antagelse, at Krig og Pest havde undergravet Samfundet i den Grad, at Enevælden 1660 indførtes næsten som en nødvendig Samling af Landets Kræfter i Genopbygningens Tjeneste.

Noter:

1. Rigsarkivet, Københavns Lens Regnskaber, Bilag Nr. 19 til Hovedskatten af 1645.
2. Smstds. Bilag 2.
3. Om Skatten se Johan Grundtvig i Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 S. 208 f.
4. Rigsarkivet, Danske Kancelli, Pakken B. 111; i Historiske Meddelelser om København 1961 har jeg givet en Prøve paa Benyttelsen af disse gejstlige Mandtal, som ikke mindst er af Værdi for ældre dansk Skolehistorie.
5. Rigsarkivet, Danske Kancelli B. 121, Pakke a.
6. Se Fridericia i Historisk Tidsskrift 6. Rk. II.
7. Rigsarkivet, Danske Kancelli B. 124. Pakke b.
8. Rigsarkivet, Rentekammeret, Militære Regnskaber 40 b, Ove Juels Regnskab for Hovedskatten, Bilag 52. Om disse Skatte-mandtal se Johan Grundtvig i Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1877 S. 135 ff.
9. Sv. Gissel: Sjællands Stifts Landebog S. 13, se Aarsskrift 1961 S. 31.
10. Landsarkivet for Sjælland, Sognekaldsarkivet, Liber Daticus 1738-1802.
11. Kancelliets Brevbøger S. 344.
12. Smstds. S. 743.
13. Rigsarkivet.
14. Kancelliets Brevbøger S. 652.
15. Se Jydske Samlinger. Ny Række V S. 173 f.
16. Red. Anm.: Hvor Hareskovbanen passerer Værløse Sogneskel mod Bagsværd og svinger i en Bue mod nordøst, skærer den gennem „Svenske Vold“ paa to Steder (angivet paa Geodætisk Instituts Maalebordsblade).
Ifølge mundtlig Overlevering havde Svenskerne en stor Lejr i Bagsværd, og indenfor „Svenske Vold“ havde de indrettet sig en Begravelsesplads. Da Banelinien blev anlagt, og Volden paa to Steder blev gennemgravet, var man meget spændt paa, om der ikke derved skulde komme et eller andet Minde for Dagens Lys; men der blev intet fundet.
Museet ejer to Hestesko, fundet ved „Svenske Vold“.

Christian Hauch.

Chr. Hauch var gårdmandssøn, født 2. maj 1888 i Sdr. Nissum i Vestjylland. Efter lærereksamen fra Jellinge 1909, og efter forskellige kursus på Statens lærerhøjskole, blev han lærer ved Grundtvigs højskole i Lyngby 1909–14, ved Samsø realskole 1914–15, ved Galtrup højskole på Mors 1915–17 og ved Jonstrup statsseminarium 1917–53.

Her underviste han i dansk, geografi og naturhistorie; men hans store interesse for samfundsforholdene prægede også hans omgang med eleverne, så de fik et godt indblik i de forhold, der rådede udenfor det ret isolerede Jonstrupsamfund. Hertil kom hans og fru Britta Hauchs åbne og gæstfrie hjem, som gamle elever husker med taknemlighed. Desværre døde fru Hauch allerede i 1943; men Hauch fortsatte støt sit arbejde på seminariet og i sognerådet. I 1953 tog han sin afsked fra seminariet, og kun to år efter flyttedes det til Lundtofte, så man kan næsten sige, at med ham afsluttedes seminariets æra her i sognet.

Han boede til sin død i villaen i Jonstrup; på den vej, som nu har fået navnet Chr. Hauchs alle. –

Allerede i 1921 kom Hauch ind i sognerådsarbejdet; blev straks formand og beklædte denne post til 1946. Det siger sig selv, at denne flittige mand fik mange offentlige tillidshverv, også udenfor sognets grænser; bl. a. var han medlem af Københavns amtsråd 1946–50 og af fredningsnævnet 1946–54. For hans fortjenester blev han dekoreret med ridderkorset.

Den 21. juni, på 40-årsdagen for hans arbejde i kommunen, blev han hyldet fra alle sider, og hans parti, Venstre, festede for ham, hvad der glædede ham meget; men kort tid efter blev han syg, og 31. oktober 1961 sov han stille hen.

Her kan man igen sige, at han afsluttede en epoke, denne gang i sognets historie. Det gamle bondesamfund, der vel overvejende tilhørte Venstre, er i tilbagegang, sim-

pelthen fordi gårdene dels er overtaget af militæret, og dels fordi de bliver udstykket.

For Historisk Forening er hans bortgang et stort tab. Hauch så med stor sympati på vort arbejde, og han havde glædet sig til efter de mange år i det offentlige tjeneste at kunne få ro til at skrive artikler til vort årsskrift; nu må vi være taknemlige for, hvad vi har fået fra hans flittige pen.

J. K. Skov.

Udgravning på Almager

Af Karl K. Nielsen

Sidste år afsluttede vi en udgravning, som havde varet i over tre år.

Gravstedet ligger i Ganløse sogn, nærmere betegnet Ganløse Almager matr. nr. 18r, ikke langt fra de militære skydebaner og omtrent midtvejs på en linie fra Ganløse til Kirke Værløse. Det ligger på en bakkeskrænt mod den såkaldte Skydebanegårdens mose. Skrænten ligger på den nordre side af mosen, og solen kan altid give varme til den, og derfor har den da også i oldtiden tiltrukket mennesket og været beboet, og folkenes efterladenskaber og affald er blevet kastet ned ad skråningen mod den daværende sø.

Vi kendte stedet som boplads nogen tid før vi begyndte at grave. Der var nemlig fundet nogle grove lerkarskår på stedet, da skulptør Henning Lyhne byggede sit første lille hus. Senere, da huset skulle udvides, og især ved planeringen og ved anlæg af en trappe, kom flere potteskår frem.

En bekendt af husets ejer, elektriker Kirkegaard, var på Nationalmuseet med nogle af dem, og de mente, at det måtte være stenalder. Det samme havde jeg også dateret dem til.

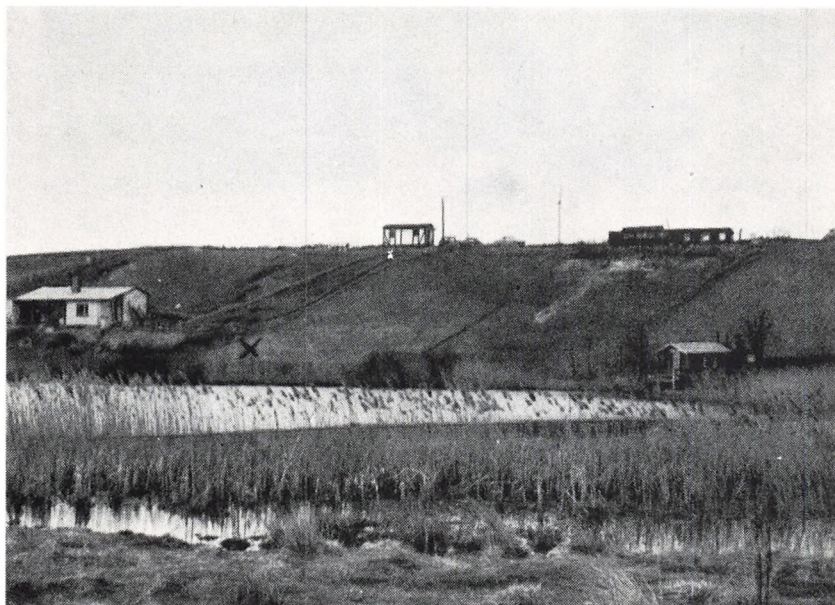
– Da vi kom og fik lov til at grave, fandt vi hurtigt randskår, hankepartier og skår med ornamentik, som tydeligt fortalte, at det var romersk jernalder, måske tidlig romersk tid (0–200 e. Kr.).

Gennem årene blev der gravet ret intenst om sommeren, hvorimod det kunne knibe lidt om vinteren; navnlig i een af disse var der en lang frostperiode. Det blev til mange kurve fyldt med skår, som kom hjem til Værløse derude fra.

Med stor beredvillighed fik vi af ejeren år efter år lov til at arbejde der, og i al

Jernsværd med skaftunge.

Udsigt mod udgravningsfeltet, lige over X. Foto: Bølling.

den tid var der store jorddynger og kæmpemæssige huller at forcere og i lange tidsrum ingen trappe at gå på.

Det øverste jordlag på skrænten var nedpløjet muldjord fra baketoppen, og mens det højest oppe kun var et spadestik dybt, blev det tykkere nedefter. Øverst oppe var der under muldlaget et lag sort kulturjord på 5–10 cm. Midt på skråningen var der et muldlag på 40–50 cm, og nederst et lag på 50–75 cm. Kulturlaget var midtvejs og nederst henholdsvis 50 og 75 cm. Hvad der fandtes af skår og metal i det øverste muldlag var altsammen fra ca. 1600-tallet til vor tid, medens alt, hvad der var i det sorte kulturlag, var fra oldtid.

Lagenes fremkomst må være sket på den måde, at det øverste muldlag er kommet ned over kulturlaget fra jernalderen på grund af dyrkning gennem århundreder. Man har stadig pløjet fra det høje mod det lave, hvad der jo også sker i dag. Iøvrigt har selve naturens nedbrydende kræfter jo også spillet en rolle.

Kulturlagets fremkomst skyldes sikkert, at affald fra mennesker og dyr er blevet kastet rundt om husene ovenfor skrænten og ned ad denne. Lagenes tykkelse synes at vise, at også dyrenes gødning må være gået den vej; thi kun ved meget organisk materiale ville laget blive så tykt. Da fundtætheden af skår og andet ikke var sådan, at det kunne tydes som affaldsbunke fra køkkenet, må også dette pege på, at det også er dyrenes mødding, vi har gravet i. Den stærke sortfarvning tyder ikke alene på sod og trækulspartikler, men også på gødningsjord. Muldjorden syntes at være rødagtig imod kulturlagets kulsorte udseende.

I laget fra jernalderen fandtes foruden potteskår en ravperle, en bronzepincet, et

Øverst hankeudformninger og ornamenterede skår, nederst vævevægte og lerkarformer. Foto: Fru Simonsen.

spiraltrådsarmbånd (bronze), dele af redekam, knive af jern, småstykker af bronzeblik, et sværd og en bennål med ornamentik.

Der fandtes en mængde knogler, og en stor del af dem er undersøgt af konservator Møhl Hansen, Zoologisk Museum, og viser, at der har levet hjort, vildsvin, lille hest, lille ko, lille svin og får; mest får, der må have været deres særlige husdyr. Desuden knogler af hund.

Potteskår er forevist på Nationalmuseet, hvor inspektør Vebæk godkendte tiden romersk jernalder og gav os lov til at fortsætte undersøgelserne fra museets side. Jeg slog ved besøget fast, at ejeren af grunden ville lave en terrasseformet have for i det hele taget at kunne dyrke denne skrænt.

Vi har så småt søgt efter hustomter oven for bakken, men ingen fundet. Måske er de helt bortpløjede. Det vil dog være af betydning, at undersøge dette nærmere. Også tidens grave må være i nærheden, men disse kommer nok først frem ved en tilfældighed. Der er da i alt fald fundet romerske glasperler på Ganløse marker. (Et par findes på gården Vindekilde ved Søsum).

Det er så et spørgsmål, om disse er tabt tilfældigt, eller de er fra overpløjede grave eller hustomter.

Det fundne sværd med skafttunge er konserveret på Nationalmuseet af konservator Thorvildsen.

Enkelte gange under udgravningen kom vi ud for mere end sædvanlig sortsværtet jord; en fed, fuldstændig sværtende våd masse, som må være fra askelag med sod. Ligeledes var der et par steder antydning af ildsteder, mange ildskørnede og sodsværtede sten; men helt sikre var vi ikke. Vi havde især henvendt opmærksomheden på, at der kunne have været huler i skrænten, hvor mennesker kunne have skabt

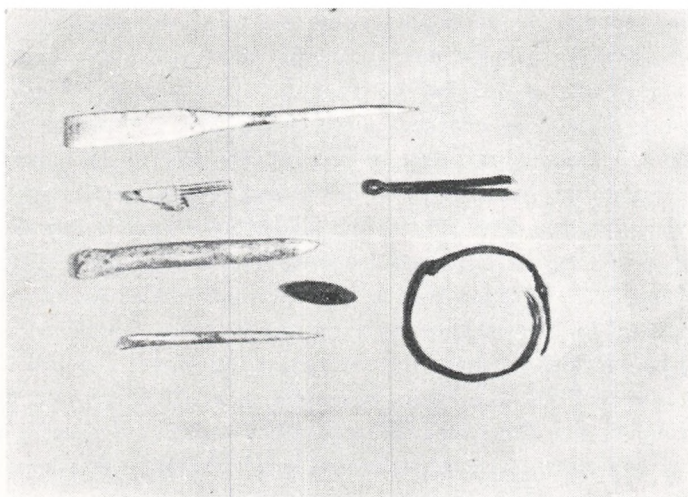
dem en nem og hurtigt bygget bolig med læ for alle vinde; men intetsteds kunne vi finde blot antydning af indgravning i skrænten eller et lille vandret plateau.

– – Det store skårmateriale har vi forsøgt at samle til fade og potter, men det er meget få skår af et utal af former og med stort ornamentikmateriale, som vi har kunnet samle. Vi kan dog med lethed rekonstruere mange former.

Blandt det brændte lermateriale findes nogle rester af vævevægte, nogle tenvægte, enkelte stykker af lervæg med greneastryk samt en mængde stykker af bageovn.

Opmåling og nivellering er foretaget af ing. Asger Hansen, og fotografier og lysbilleder er optaget af fru Mortensen, ing. Bølling m. fl.

– – Det har i det store og hele været en god og interessant udgravning, og på sommersøndage har vi tit været et dusin mennesker i gang samtidig. Alle disse skylder vi tak; men især skylder vi tak til ejerne af grunden, Henning Lyhne og fru Gitte Brostrøm, der fandt sig i rodet og generne, gav os fred og ro til at grave, som gæstfrit åbnede deres hus for os og altid var klar med kaffe, når vi mest trængte til den.

Småting fra Ganløse Almager. Foto: Fru Simonsen.

Ældste dokument med navnet Lille Værløse

Navnet Lille Værløse findes første gang i året 1271. Desværre er originaldokumentet gået tabt; men en afskrift af indholdet, affattet sidst i 15. årh., er bevaret i Esrom klostres brevbog, som findes på Universitetsbiblioteket. I den latinske tekst er Lille Værløse stavet: Witherløslitle.

Vi kan ikke stedfæste den omhandlede gård med blot nogenlunde sikkerhed; men vi har vel grund til at tro, at det kan have været Klostergården, matr. nr. 8 a af Lille Værløse. Måske har gården ligget på grundene mellem Klostergården og Lille Værløse bymidte, i gamle skøder kaldet jagtgrundene. I årsskrift 1952 er der en beretning

om udgravning af en kælder på slagtermester Alf Kondrups ejendom (Foss' hus), der fortæller om en gård fra middelalderen, hvis kvalitet var noget bedre end almindelige bondegårde.

Vi gengiver brevet i sin helhed, således som det er trykt i DIPLOMATARIUM DANICUM. 2. rk. 2. bd. 1266–1280. nr. 169. Søborg. 1271. 29 oktober.

Kong Erik 5 Glipping mageskifter med Esrom Kloster, således at han får klostrets ejendomme i Lille Værløse til gengæld for Sode mølle.

A: tabt. Aa: Esrombogen f. 79v. med overskrift: Privilegium domini Erici super molendino Sothæ.

Erik, af Guds nåde de Danskes og Venders konge, til alle troende kristne, der ser dette brev, hilsen med alles frelser.

Vi vil, at det skal være vitterligt for nulevende, og at tilkommende ikke skal være uvidende om, at vi efter vore tro mænds råd med vore elskede venner, de fromme mænd Herr Esbern, abbed i Esrom af Cisterciensordenen i Roskilde stift, og hele det menige konvent sammesteds foretager et mageskifte af visse ejendomme, således som det indeholdes nedenfor. Vi har modtaget og med retmæssig skødnings adkomst fået af dem alle besiddelser, som de med retmæssig adkomst i lang tid har besiddet i *Lille Værløse*, med toft og ager, eng og græsgang, skov og dam og rørskår, med alle andre tilliggende dyrkede og udyrkede jorder sammesteds og med alt tilhører af løs og fast ejendom, at besidde med rette til evig tid. For disse ejendomme har vi, såvel til vederlag for de fornævnte besiddelser som til bod og frelse for vor sjæl, på vor side skødet dem vor mølle ved deres kloster, som kaldes Sode, medens toft, dam og damsbånd og hele floden og det oversvømmede område, som kaldes Flodemål, med alt rørskår mellem møllen og deres kloster, som i sin tid tilhørte os, og med alle veje, der fra gammel tid fører til nævnte mølle, og foruden disse veje har vi overladt dem en særlig vej på seks alen i bredde, der fører fra klostret over vor jord til den alfare vej, som er under den høj, som kaldes Sodebjerg, at bruge frit til evig tid.

Denne vej har vi ved Herr Jon Lille, medlem af vort råd, der særlig var udpeget til dette, ladet dem overdrage, dog under den forudsætning, at de ikke ved deres fornævnte mølle svingagtig holder vandet tilbage til skade for vor nedenfor beliggende mølle. Ved dette mageskifte er også fastsat det vilkår mellem os og dem, at ingen af vore fogeder må tvinge nogen af vore undergivne, som plejer at få malet der, til at søge mølle andetsteds, og ikke må de mellem nævnte mølle og vor nedenfor beliggende mølle, som kaldes Hulerød, opføre nogen bygning eller dæmning eller i selve Hulerød mølle hæve eller forhøje hovedstokken*) eller dæmningen til skade og tyngde for ovenfor beliggende mølle og klostret. For at ikke dette fornævnte mageskifte, som er foretaget mellem os og dem og bekræftet på skyldig vis, ved os eller nogen af vore efterkommere i fremtiden skal kunne anfægtes, har vi givet dem dette brev under vort segl til vidnesbyrd og fyldigere bevis for dette.

Givet og forhandlet i Søborg i det Herrens år 1271 den 29 oktober. Nærværende ved denne handling var den ærværdige fader Herr Jens, af Guds nåde biskop i Børg-

*) D. v. s. den bærende planke i dæmningen tværs over åen.

lum, grev Otto af Ravensberg, junker Erik, broder til Sveriges konge, Absalon Andersen, Jon Lille, vor Drost Uffe Nielsen, Oluf Haraldsen, junker Erik, søn af hertug Knud, Jens, provst på Falster og vor notar, vor kapellan Erik, kannik i Lund, og Poul Hvid, dengang vor foged i Søborg, med mange andre troværdige mænd, gejstlige og verdslige.

Et christeligt Brev

som er modtaget af en mand Iust Tollerst denne Mand havde talt tre gange med Guds Engel første gang og anden var han som en Mand i brune Klæder og havde en Foret Hue paa Hovedet dette fortalte Iust til Præsten og Hans Datter hvilke svarede Iust at dette havde nok været et spøgelse. Da kom han tredie gang og sagte han var en Guds Engel han slod sin Kjortel til side og da var han saa klar som en Lue kunde ikke ses paa ham Engelen sagde at Gud ikke kunde have Roe for den Fattige Suk og Raab at de skulde betale Jorden som de ligge i for de store Synder og den store Hoffærdighed som mennesket begaar og han sagde at denne Bye nemlig Kjøbenhavn var den søndigste i hele Christenheden det sagde Engelen i Guds Stad Tillige sagde han at paa mikaeles Bjærget hænger et Brev med store forgyldte Bogstaver som lyder saaledes som følger giver agt paa dette brev og aabner det thi den som vilede om Søndagen forbanddet af Gud thi Gud siger ved sin Engel Mikael at engen Mand arbejder om Søndagen hverken i Guld eller andet arbeide men flittig gaar i kirke i skole ikke sminke eders ansit og ikke kruse eders Haar og ikke bedrive nogen Hoffærdighed men i skal dele Eders rigdom med den Fattige dette brev haver Jusus Christus selv skrivet med sin engen Guddommelige Haand med vidre sagde han i have 6 dage om ugen at arbeide den 7de skal holdes hellig og fri for at i skulle gaa i kjerke og flittige høre Guds Ord med Andagt men der som i dette ikke gøre da skal jeg straffe saa vil gamle som unge anger derfor eders sønder paa det eders skal for lades bru ingen sleme begierlighed thi jeg have skabt eder af intet og kan gøre eder til indet i mennesker skulle ikke slaae ihjæl med tonges bava-skæelse og skal ikke foragtte den fattige Ær din Fader og din Moder og søg ikke falske vindeneres Byr mod din næste holder i dette da skienker jeg eder livet sundhed og fred hvem som ikke troer dette brev er forbandet af Gud men vem som Troer dette han skal have lyke og vilsinelse i sit hus og hver som haver dette brev i sit Huus og ikke aabenbare det han er forbandet af Christus og min Guddommelighed dette brev skal den enne effter den anden af skriveede skøndt i have saa mange sønder som sand i Havet og løv paa Tærerne og Græs paa Marken og stierne paa Himlen saa skulde de forlade Eders trofast hvem som ikke troer skal Døe en slem Døe omvender i eder ikke da skal i blive forbandet og fordømt jeg vil spørge Eder paa den yderste Dag da kan i ikke svare mig et til Tusinde for Eders store Syderskyld hvo der haver dette brev i sit Huus eller hos sig skal Torden eller Lynilden ikke kunne skade men alle tider bevaret for Ild og Vand jeg Jusus Christus siger omvender Eder selv i Sakramentet foragtede omvender Eders Hoffærdighed horreri og Guds bespottelse som den Riges Karrihed mod den Fattige havde ikke den fattiges Suk og Rob

været da havde der ikke komet frugt paa Jorden i 55 Aar og der som i ikke omvender Eder da skal Verden ikke staae uden ig Aar og der skal blive saadan Krig og Elendighed at de ihjelslagnes hoveder ikke kan finder for blod og der skal blive en Elendighed og hunger at Moderen Æder sit Eget Barn og saadan en Sygdom at det Meneske som læger sig frisk og sund om aftenen skal være Døe om Morgenen der (skal) blive en Klage og Elendighed at Mennesket skal skabe Nød og Jammer for den jeg have omvendt sig men det som i omvender sønder da skal eders alder formeres 60 Aar til 100 Eders bedrøvelse omvenders til Glæde og alle folk Glæde sig i herren alle folk henleve i Mennesket paa Jorden forbandet Er det som dølger dette men den som forkjønder samme skal blomstre af hjertet Glæde og velsignelse i Iusus navn Amen Gud alene være det.

Knud Andersen

Fraugde d. 20 Februarii 1819.

Note: Himmelbrev. Brev eller formular, som foregiver at være nedfaldet fra himlen og skrevet af Kristus. Indeholder en manende henvendelse til menneskeheden, oftest med truslen om straf eller belønning. Himmelbreve forekom tidligere i trykte eller prentede eksemplarer til op-hængning. Ordlyden følger bestemte formler, der kan følges tilbage til ældre Middelalder; om-tales allerede 584. De danske himmelbreve opgiver, at brevet var afleveret af en mand eller engel til en vis Just ved Assens. Himmelbreve fik også betydning som beskyttende amuletter.

Det ovenfor trykte brev er skænket til Historisk Forening af fru E. Saxholm, Jonstrup.

Værløse by- og brandhorn

Ved Poul Fich

„Det er bare nogle kedelige kohorn,“ blev der sagt af nogle besøgende i Værløse historiske samlinger, og så gik de videre – – –.

Min interesse blev efter denne dom vakt; hvad kunne disse horn fortælle, hvis man virkelig gav sig tid til at beskæftige sig med dem? Af „Øvrigheden“ fik jeg villigst tilladelse til at hjemtage hornene til et nærmere studium, og de har skaffet mig nogle interessante og hyggelige aftentimer, som har ført mig ind på mange for mig hidtil ukendte områder.

Her fortæller jeg kun de vigtigste:

Det har været almindeligt før udskiftningen omkring det 19. århundredes begyndelse, at oldermændene, ved at tude i byhornet, sammenkaldte gårdmændene til gædestævne i landsbyerne, hvor man drøftede og tilrettelagde landsbyens ve og vel. Efter udskiftningen af jorderne og udflytningen lå et stort antal af gårdene så langt fra landsbyen, at man ikke kunne høre hornet; men derfor forsvandt de fleste af de gamle byhorn ikke, idet de fremdeles blev brugt som brandhorn. Byhornets kalden gjaldt kun for gårdmændene, ikke for husmændene. Når imidlertid husmændene tid efter anden enkelte steder har dannet et lav med byhorn som symbol på det sam-lende, da er det et tegn på voksende selvstændighed. Dette er sikkert årsagen til, at der i nogle landsbyer er bevaret to eller flere horn¹.

Øverst horn nr. 406 fra Kirke Værløse, i midten horn nr. 900 og nederst horn nr. 405 fra Lille Værløse. Foto: Nationalmuseet.

I Nordsjælland, øst for en linie fra Gilleleje ned til Ølsted, anføres 15 landsbyer, hvor folkemindesamleren Anders Uhrskov stedfæster 17 brandhorn, og i et så lille område i Hornsherred som fra Kyndby til Vellerup stedfæstes 9 landsbyer med bevarede brandhorn. Af disse angives et horn i Tibirke og et i Bakkebjerg at være lavet af træ; et horn fra Østby betegnes som et bøffelhorn, og hele resten som studehorn eller blot som horn. En del af disse angives at være forsynede med bogstaver eller årstal. Det ældste årstal er 1722 på et horn fra Ølsted; det yngste 1904 på hornet fra Vellerup. En del af disse horn var i privateje, tre var givet til Nordsjællands Folkemuseum i Hillerød, nogle få stykker blev opbevaret i de respektive sprøjtehusse eller hos byfogeden¹.

Men nu lidt nærmere om de tre Værløse-horn, som er anledningen til denne artikel.

Det drejer sig om tre såkaldte by- eller brandhorn, forsynet med samlingernes indregistreringsnumre. Det største, nr. 406, stammer fra Kirke Værløse og blev fundet på smedens loft i 1948; de to andre stammer fra Lille Værløse. Nr. 405 henlå på kommunkontoret; nr. 900 er skænket til samlingerne af fru Karen Marie Nielsen, Langkjærgård, Lille Værløse.

Det smukkeste og kraftigste er horn nr. 406 fra Kirke Værløse. Det er af gulliggrå farve, som hen imod spidsen går over i gråsort og bærer ingen bogstaver eller årstal². Det kan efter min mening ikke være et ko- eller studehorn. Forgæves har jeg ved henvendelse til Landbohøjskolen og Zoologisk Museum forsøgt at få fastslået, fra hvilken kvægrace hornene stammer. Nr. 405 og nr. 406 er antagelig bøffelhorn, hvordan disse så end er havnet i Værløse.

Horn nr. 405 fra Lille Værløse er forsynet med et drejet træmundstykke. I farve minder det om horn nr. 406 og bærer kun få signaturer. Det er sikkert det yngste af hornene.

Horn nr. 900 fra Lille Værløse er antagelig det ældste af de tre og formodentlig et ko- eller studehorn, idet det er meget mere spinkelt end de to andre; farven er brunlig og går imod spidsen over i sortebrunt³. Det er forsynet med årstal og bogstaver, som sikkert er indbrændt og indskåret af de oldermænd og brandfogeder, som har benyttet hornet.

På grundlag af de af hr. maskinmester J. K. Skov, Søndersø, afskrevne folketællingslister over Lille Værløse har samme forsøgt at fastslå, hvem de respektive personer kan have været.

I det følgende er der gjort et forsøg på at finde de gårdejere, hvis initialer (med enkelte årstal) findes på det lille byhorn nr. 900 fra Ll. Værløse. Hvor ingen årstal findes, er det naturligvis umuligt at bestemme den kronologiske rækkefølge. Hustru og børn med aldersangivelse er medtaget, så ældre læsere måske kan genkende nogle af navnene. Matrikelnumre og gårdenes navne (som ikke findes i folketællingslisterne før 1890) er anført i parentes.

AHS 1756 (ADSER HANSEN eller ANDERS HANSEN). Bestemmelsen af gård og ejer er så vanskelig, at det må vente til nøjagtigere data foreligger.

NPS ANO 1774 På et kort over Lilleværløse af 1775 er **NIELS PEDERSEN** anført som ejer af matr. nr. 10. Langkjærgård. Desuden har vi i folketællingslisten af 1/7 1787. Lille Værløse Gaardfolk. 6te Familie:

Hos sønnen, Peder Pedersen, 37 år, gift med Ane Hansdt. 35 år, bor **NIELS PEDERSEN**, 65 år, gift med Karen Pedersdt. 70 år. De er aftægtsfolk.

HPS Folketællingslisten 1/7 1787. Lille Værløse Gaardfolk. 2den Fam. (Matr. nr. 4. Toftegård). Foged, Bonde og Gaardbeoer **HANS PEDERSEN**, 42 år, gift med Johanne Jørgensdt. 45 år, og børn: Peder Hansen, 21 år. Gunnild Hansdt. 19 år. Ane Hansdt. 6 år.

ANS Folketællingslisten 1/2 1801. Lille Værløse Bye. 10de Fam. (Matr. nr. 10. Langkjærgård). Bonde og Gaardbeoer **ANDERS NIELSEN**, 39 år, gift med Kirsten Christensdt. 43 år, og børn, Niels Andersen, 11 år. Christen Andersen, 9 år. Ane Kirstine Andersdt. 4 år. Hans Andersen, 2 år.

CHS Folketællingslisten 1/2 1834. Lilleværløse Skoledistrikt. (Matr. nr. 4. Toftegård). Gaardmand **CHRISTEN HANSEN**, 26 år, gift med Ane Kirstine Svendsdt. 22 år, og barnet Else Katrine Christensdt. 1 år, samt konens forældre Svend Jespersen, 56 år, og Ane Hansdt. 52 år, som er aftægtsfolk.

AMS Folketællingslisten 1/2 1840. Lilleværløse Bye. 64. En Gaard. (Matr. nr. 12. Gammelgård). Gaardmand og Sognefoged ANDERS MOU-RITSEN, 44 år, gift med Marie Jensdt. 43 år, og børn: Hanne Andersdt. 18 år. Jens Andersen, 10 år, samt mandens moder, Karen Pedersdt. 67 år, enke, som af ham forsørges (Aftægtskone).

CRS Folketællingslisten 1/2 1845. Lilleværløse Bye. 42. En Gaard. (Matr. nr. 11. Mosegård). Gaardmand CHRISTEN RASMUSSEN, 48 år, gift med Gjertrud Madsdt. 32 år, f. i Gladsaxe, og børn: Ellen Kirstine Christensdt. 3 år. Rasmus Christensen, 2 år.

POS Folketællingslisten 1/2 1845. Lilleværløse Bye. 3. En Gaard. (Matr. nr. 3. Annexgården). Gaardmand POUL OLSEN, 37 år, gift med Trine Erikgine Johnsen, 27 år, f. i Ballerup, og børn: Ole Poulsen, 4 år. Woldrat Mylie Poulsen, 1 år.

OAS Folketællingslisten 1/2 1850. Lilleværløse Bye. 29. En Gaard. (Matr. nr. 7. Baunegård). Gaardmand OLE ANDERSEN, 37 år, gift med Inger Jensdt. 33 år, og børn: Anders Olsen, 10 år. Svend Olsen, 8 år. Marie Olsdt. 5 år. Jens Olsen, 2 år.

NMS Folketællingslisten 1/2 1855. Lilleværløse Skoledistrikt. Gaard. (Matr. nr. 9. Højeloftsgård.) Gaardmand NIELS MOGENSEN, 41 år, gift med Kirsten Frederiksd. 42 år, f. i Gandløse, og børn: Maren Nielsdt. 17 år. Inger Nielsdt. 15 år. Mette Kirstine Nielsdt. 13 år. Frederik Nielsen, 10 år. Marie Mogensine Nielsdt. 8 år. Jens Mogens Nielsen, 4 år. Lars Peder Nielsen, 1 år, samt Mette Larsdt. 71 år, enke, f. i Farum, husfaderens moder, som af ham forsørges (Aftægtskone).

OLS 1861 Folketællingslisten 1/2 1860. Lilleværløse Skoledistrikt. 51. En Gaard. (Matr. nr. 5. Skovgård). Gaardejer OLE LARSEN, 28 år, f. i Hvidovre, gift med Ane Marie Pedersen, 26 år, og barn: Else Kirstine Larsen, 2 år, samt husfaderens svigerforældre, Peter Svendsen, 54 år, gift med Johanne Olsen, 56 år, som af ham forsørges.

ANS 1866 Folketællingslisten 1/2 1870. Lilleværløse. En Gaard. (Matr. nr. 10. Langkjærgård). Gaardejer ANDERS NIELSEN, 41 år, gift med Enger Nielsen, 29 år, og mandens fader, Niels Andersen, 79 år, aftægtsmand.

RCS 1880 Folketællingslisten 1/2 1880. Lilleværløse. En Gaard. (Matr. nr. 11. Mosegården). Gaardejer RASMUS CHRISTENSEN, 36 år, ugift. Hans brødre Peter Christensen, 34 år, og Niels Christensen, 27 år, samt søsteren Ellen Kirstine Christensen, 37 år.

Nr. 405. Det store horn fra Lille Værløse.

SNS 1879 Folketællingslisten 1/2 1880. Lilleværløse. 2. Et Hus. (Matr. nr. 31. Højeloftsvej 14). Murer SVEND NIELSEN, 47 år, gift med Frederikke Emilie Nielsen, 51 år, f. i København, og børn: Niels Svendsen, 21 år. Hans Svendsen, 14 år.

Her må tilføjes, at der findes ingen gårdejere i 1880 med navnet Svend Nielsen.

NK Folketællingslisten 1/2 1890. Lilleværlose. Liste 18. 2. En Gaard. (Matr. nr. 11a. Mosegård). Her bor Petersen Christensen, 44 år, ugift, og broderen NIELS CHRISTENSEN, 37 år, ugift, samt søsteren Ellen Kirstine Christensen, 47 år, ugift; alle tre noteret som gårdejere.

I folketællingslisten 1/2 1901 staves efternavnet Christensen med K.

LNS Disse initialer lader sig ikke forklare ved hjælp af folketællingslisterne fra 1880–1906, da der i den periode ikke findes nogen ved navn L --- NIELSEN, som man med rimelighed kan antage at have brugt hornet.

Endelig finder man med nogen besvær indskriften *Sneker* og nedenunder de svage initialer N A.

NA Den eneste mulige person fra 1880–1901 har vi i folketællingslisten 1/2 1880. Lilleværlose. 12. Et Hus. Her bor NIELS ANDERSEN, 43 år, f. i Birkerød og gift med Maren Kirstine Andersen, 43 år, samt sønnen Julius, 12 år.

Det bemærkes, at bogstaverne sikkert er af nyere dato, så det kan ikke nytte at gå længere tilbage i tiden.

Den 12. februar 1794 har hornets klagende og ildevarslende tuden sikkert lydt, da Lille Værlose nedbrændte⁴.

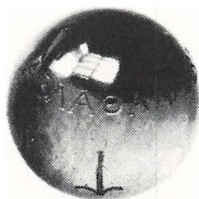
Det er i øvrigt ikke så helt let at tude i et byhorn på respektabel vis, da mundstykket ikke er forsynet med en membran. Læberne skal stilles på en særlig måde, ellers bliver det blot til et brøl¹.

I begyndelsen af november 1961 havde jeg på alderdomshjemmet i Lille Værlose en samtale med fhv. barber Jørgen Peter Jørgensen, f. 1881 og således 81 år, bosiddende i Værlose siden 1904. Han havde været brandfoged i Lille Værlose i 13 år fra 1931 til 1944. Rask og rørig, som han var, fortalte han ud fra en forunderlig frisk hukommelse om forholdene som brandfoged, og han genkendte straks mellem de tre brandhorn, som jeg havde med, nr. 405 som det, der blev brugt i hans tid. Før ham havde jordbruger Christian Foss været brandfoged i over 25 år.

Den 81-årige fortalte: Den person, som først så branden, eller den, hos hvem branden udbrød, sendte bud til brandfogeden, som lod meddelelsen gå videre til den, der havde hornet. Brandsignalet var tre stød i hornet; derefter råbte hornblæseren, hvor branden var. Samtidig blev der sendt bud til klokkeren i Kirke Værlose, som skulle klemte med kirkeklokken. Der var to brandhold i Lille Værlose, der afvekslende havde tjeneste i seks måneder ad gangen, og det tjenstgørende hold skulle omgående møde ved sprøjten. Denne bestod af to trækar forbundet med en slange, i hvilken der var anbragt en si for at rense vandet for urenheder fra branddamme, grøfter og kær. I det ene kar var anbragt en pumpe, som blev betjent af 4–6 mand, og fra denne udgik sprøjteslangen, som blev dirigeret af strålemesteren. Men da sprøjtekarrerne ikke var anbragt på et køretøj, måtte der sendes bud til den gårdejer, som havde lovet at køre med sprøjten, hvis der skulle blive ildebrand. Samme skulle have fat på gårdens karle, og disse igen i hestene, som kunne græsse langt ude på marken. Så skulle der spændes for, og dernæst skulle man hen og løfte brandkarrerne med hvad dertil hørte op på vognen, og så først kunne man endelig komme afsted,

fulgt af alt hvad der kunne krybe og gå i klaprende træsko. Når man nåede ud til brandstedet var der for det meste ikke mere at gøre; det gjaldt om, at man så kunne redde de omliggende bygninger⁶.

Herr kontorchef Olaf Spange meddeler mig, at Værløse kommune i september 1933 oprettede den første kontrakt med Falck's redningskorps om brandslukning. Der findes stadig fire brandfogeder i kommunen, nemlig i Kirke Værløse, Lille Værløse, Hareskovby og Jonstrup, og hver brandfoged har tre faste brandmænd under sig, der aflønnes med et mindre, årligt honorar samt timebetaling ved hver brandslukning.

Krystalkuglen fra Årslev med magisk indskrift. 1:1.

— — Ja, så skulle der ikke være mere at fortælle om disse tre horn. Jeg sidder med det yngste Værløse-horn, nr. 405, i hånden og glæder mig over dets smukke farve, glatpoleret gennem hundrede år af mange hænders greb, da det gjorde tjeneste. I lysets spejling opdager jeg nogle meget tynde, svagt synlige indridsninger. Det er runer. Der står langs med hornets yderkant $\text{A} \text{N} \text{A} \text{R} \text{A}$ = „leðro“, som er et personnavn, der har noget med ordet læder at gøre⁷. Et andet sted på hornet står der tydeligt indskåret $\text{I} \text{M} \text{O}$. Efter 24-tegns runealfabetet – futharken – skulle der stå „i m o“. Jeg har ikke kunnet få oplyst, hvad det betyder; det er måske et lønord. Knappt læseligt står der på langs af hornet „ek hlewagastir holtijar horna tawido“, som jo er indskriften på det korte guldhorn: „jeg Lægæst, Holtes søn (eller: fra Holt) hornet gjorde (eller: lod gøre)“⁸.

Til slut læser jeg lideledes i en svag skrift: „A B L A T A N A L B A“. Dette lønord kendes i forbindelse med det såkaldte Årslev-fund på Fyn i året 1820. Fundet var en rigt udstyret oldtidsgrav fra ca. 400 efter Kristi fødsel med guld- og sølvbøjlenåle, guldringe og guldsmykker med mere af ungarsk oprindelse. Imellem disse ting fandt man også en mærkelig kugle af bjergkrystal med en graveret indskrift i store græske bogstaver: *ABAAΘANAIBA*, og herunder er indgraveret en pil med spidsen nedad. Inskriptionen, hvis betydning er af magisk art, skal i rigtig affattelse lyde: „*ABANAΘANAIBA*“, så det kan læses både forfra og bagfra. Der mangler således på kuglen de to bogstaver NA, og de samme to bogstaver mangler også på Værløse-hornet. Formlen tilhører Gnostikernes religiøse kreds, en bevægelse med kosmopolitisk anstrøg i den antikke verden i tiden omkring Kristi fødsel, der ad magisk vej søgte at erkende guddommens væsen. Dette trylleord forekommer på

andre genstande, navnlig de såkaldte Abraxas – gemmer (amuletter i form af seglsten) af hvilke de ældste er fra 2. århundrede e. Kristi fødsel⁹.

Hvem har den person i Lille Værløse mon været, som engang tænksom har siddet med hornet i sin hånd, så det fremkaldte ideassociationer, som han med næsten usynlige indridsninger atter har betroet hornet? – – –

Bemærkningen: „Det er bare nogle kedelige kohorn – – –“ gav anledning til denne artikel.

Noter:

1. Anders Uhrskov: Folkeliv I–V, femte bind, Dagliglivet, udgivet 1924: De gamle byhorn, side 7–20.
2. Hornet nr. 406 har følgende mål: længde 44 cm, omkreds 30 cm, diameter $9\frac{1}{2}$ cm, vægt 450 gr.
3. Hornet nr. 900 har følgende mål: længde 39 cm, omkreds 23 cm, diameter $7\frac{1}{2}$ cm, vægt kun 180 gr.
4. Historisk forening for Værløse Kommunes årsskrifter: 1957, 1959 og 1960.
5. Hornet nr. 405 har følgende mål: længde 48 cm, omkreds 26 cm, diameter $8\frac{1}{2}$ cm, vægt 450 gr.
6. Barber Jørgen Peter Jørgensen døde den 19. marts 1962.
7. Ifølge velvillig oplysning af dr. Erik Moltke ved Nationalmuseet.
8. Guldhornene fra Gallehus, ved Hans Brix, 1949, og Guldhornene af Johannes Brøndsted, Nationalmuseet 1954.
9. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1940, Aarslevfundet af Mogens B. Mackeprang side 87–96, endvidere: Trylleord, fremmede og danske, af F. Ohrt. Danske Folkeminder nr. 25, 1922, og F. Ohrt: „Trylleformler“, Nordisk kultur, bind XIX side 80.

I året 1962 har foreningen haft følgende tilgang af nye medlemmer:

(Postadr.: pr. B = pr. Ballerup, pr. H = pr. Hareskovby og pr. V = pr. Værløse).

Andersen, Rigmor, fru, Ganløse, pr. Måløv.
Asmussen, Tove og Mogens, Vesterbo 87, pr. V.
Christensen, Annie, fru, Koppervej 18, pr. Herlev.
Clausen, Kaj, fenrik, Ryetvej 6, pr. V.
Hansen, Bent Weye, ass., Kr. Værløsevej 49, pr. V.
– , Ida og Vald., Skovmosealle 33, pr. H.
Hutter, Knud E., ing., Lindegårdsvej 19, pr. Farum.
Høglund, Lisbeth, fru, Hirsevungen 22, pr. B.
Jacobsen, Dorrit Juel, frk., Hoffmeyersvej 21, Kbh. F.
Jart, Henning, civilingeniør, Ritavej 9 A, pr. V.
Jørgensen, Henrik, tømrer, Højlundsvej 20, pr. V.
Kastrup, G., produktionschef, Inavej 10, pr. V.

Larsen, Hans Jørgen, gartner, Hjortespring, pr. Herlev.
– , Jens Peter, graver, Skinderskovvej 100, pr. Herlev.
Møller, Helge, ekspedient, Søndergårdsvej 19, pr. V.
Nielsen, Ole, vognmand, Ll. Værløsevej 52, pr. V.
Olsen, Rasmus, Højlundshusene 71, pr. V.
– , Vivi Rudbæk, lærerinde, frk., Kr. Værløse, pr. V.
Schaffalitsky de Muckadell, Ove, baron, Ll. Værløsevej 50, pr. V.
Simonsen, S., pens. lærer, Syvstjernehusene 26, pr. V.
Steen, Ole Phaff, sem.elev, Irisvej 1, pr. V.
Søderberg, Rudolf, værkfører, Bjørnsholmsvej 13, pr. V.
Thomsen, Jens, teatermalers, Grantoftevej 15 A, pr. V.

